

شورای عالی حوزه علمیه قم

مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران

مدرسه علمیه صدیقه الکبری سلام الله علیها

عنوان:

مدیریت بیماری های مسری از نگاه احادیث

محقق:

عاطفه بالائی^۱

تابستان ۱۴۰۰

^۱. حوزه علمیه صدیقه الکبری سلام الله علیها، شهرستان تالش، سطح ۲، پایه پنجم. atefehbalaieh@gmaile.com

چکیده

رعایت بهداشت فردی در اسلام بسیار موردتوجه بوده است و سیره پیامبران و امامان علیهم السلام و اهتمام جدی آنها در امور بهداشتی و تاکید بر اصل پیشگیری بهتر از درمان ، بر ضرورت و اهمیت موضوع سلامتی، بهداشت و تأثیر آن در زندگی دنیوی و اخروی اشاره دارد. در عصر حاضر که جهان با ویروسی مسری و همه‌گیر به نام کرونا درگیر می‌باشد و درحالی که توصیه معصومان درباره پیشگیری، درمان و کنترل این بیماری‌های مسری به فراموشی سپرده شده بود، همان روشی توسط متخصصین در دستور کار قرار گرفت که پیامبر ۱۴۰۰ سال پیش در مقابله با بیماری‌های واگیردار مطرح کردند. لذا در این نوشتار کوشیده‌ایم با استفاده از منابع در دسترس شامل قرآن و منابع روایی و معتبر اسلامی مرتبط با موضوع و تحلیل و توصیف محتوایی آن‌ها احادیثی که درخصوص رعایت بهداشت و جنبه پیشگیرانه و مدیریت بیماری‌های مسری متمرکز است، را بررسی کنیم. به امید آن که این پژوهش بالحیاء تفکر دینی ، مبانی اعتقادی و عملی بهداشتی مربوط به پیشگیری و درمان بیماری‌های مسری در فرهنگ غنی اسلامی بتواند به عنوان یکی از راهکارهای بسیار مهم و تأثیرگذار در در افزایش آگاهی و انجام اقدامات اجتماعی و فرهنگی علیه بیماری‌های مسری قرار گیرد. إن شاء الله

كلمات کلیدی : بیماری، پیشگیری، درمان، روایات، مسری

مقدمه

بلاهای طبیعی و بیماری‌های فraigیر، از دیرباز در میان بشر بوده و از برخی آیات قرآن کریم - بهویژه آیه ۱۵۵ بقره - استفاده می‌شود که وجود این‌گونه حوادث، از سنت‌های الهی برای امتحان بشر است. از طرفی پاکیزگی و به دور از آلودگی زیستن از آنجایی که یاریگر انسان در حفظ سلامتی و بقای عمر است، همواره موردنظر آدمی بوده است. از آن زمان که بشر حس و ادراک را فهمید، ضعف و بیماری، ناتوانی و پیری را دشمن دانست، در صدد دفع شر و زیان و درد از خود، تلاشی پیگیر در پیش گرفت و احتمالاً پیامبران و امامان ما اولین طبیبان این کره خاکی بودند. دین مبین اسلام بر اهمیت و تأثیر بهداشت در زندگی دنیوی و اخروی اشاره فراوان دارد و رعایت آن را زمینه ساز سعادت و کمال انسان در دنیا و آخرت می‌دانستند، زیرا انسان به عنوان آفریده خدا و خلیفه او در حیات و بندگی‌اش، به بدن سالم نیاز دارد، به همین دلیل اسلام سلامتی را نیاز اساسی و ضامن بقای نسل آدمی می‌داند، پیامبرگرامی اسلام صلی الله علیه و آله نیز زندگی بدون سلامتی و تندرسی را، حیات بدون خیر و برکت دانسته است. از این رو راه‌کارهای فراوانی برای حفظ و تأمین آن پیش روی بشر قرار می‌دهد، که گویای جامع نگری اسلام به موضوع سلامت می‌باشد.

متاسفانه در عصر حاضر توصیه‌های ائمه و پیامبر بزرگوار درباره درمان بیماری‌ها مهجور مانده، اغلب ریشه درمان بیماری‌ها را در خارج از اسلام می‌جویند. چنان‌که می‌بینیم بیشتر منابع علمی و کتاب‌های علوم پزشکی برگرفته از منابع و مراجع علمی خارجی هستند. در حالی که اگر تاریخ را ورق بزنیم می‌بینیم که بیماری‌های واگیردار باعث کشترهای گسترده‌ای می‌شد و در حال حاضر بیماری کرونا جان هزاران انسان را در جهان می‌گیرد. کشترهایی که در ایران مشکلات اقتصادی بسیاری را برای مردم در پی داشته است. ولیکن در زمان ائمه علیهم السلام، بیماری‌های خطربناکی مانند وبا، طاعون و... وجود داشت، از سوی دیگر طب شیمیایی نیز وجود نداشت اما آن‌ها درمان می‌شدند، معصومان علیهم السلام در برخورد با بیماری‌ها علاوه بر امور معنوی، به راهکارهای پیشگیرانه و تجویز داروهای عمومی و برخی اوقات داروهای اختصاصی توصیه نمودند، شایان توجه است که علی‌رغم اهمیت و تعدد این‌گونه حوادث، اطلاعات تاریخی ما درباره آن‌ها کافی نیست. با کاوش و جستجو در سیره اهل بیت به گنجینه‌ای از تجارب و عبرت‌ها دست می‌یابیم که با دقیقت در لابه لای متون و روایات می‌توانیم شیوه برخورد ایشان با بیماری‌ها را دریابیم. کتاب‌ها و مقالات پیشین بیشتر به موضوع اهمیت و رعایت بهداشت و پیشگیری در برابر بیماری‌ها پرداخته‌اند، لذا در این نوشتار تلاش شده علاوه بر تبیین و بسط موضوعات ارائه شده

روش مقابله با بیماری های مسری و درمان آن در اسلام نیز با استفاده از روایات معصومین بررسی شود. به همین منظور این مقاله بر مبنای سه هدف تنظیم شده است:

۱. بررسی اهمیت بهداشت و رعایت آن توسط پیامبرگرامی اسلام و اهل بیت علیهم السلام

۲. ارائه راهکارهای پیشگیرانه در رابطه با بیماری‌های مسری توسط پیامبر و ائمه معصوم علیهم السلام

۳. روش و توصیه اهل بیت علیهم السلام برای مقابله با بیماری‌های واگیردار

۱. اهمیت رعایت بهداشت

از گذشته تا به امروز مسئله بهداشت و پاکیزگی یکی از موضوع‌های مهم در زندگی انسان است. باسیر در تاریخ و بررسی روش زندگی گذشته در شبه جزیره عربستان به این واقعیت دست می‌یابیم که آن‌ها در محیطی به دور از اندیشه و اطلاع از علومی همچون علم طب زندگی ابتدایی داشتند، چادرنشینی، نبود دسترسی به آب، آن‌ها را از بهداشت و پاکیزگی دور می‌داشت، آن‌ها در موقع بیماری جهت راندن عامل بیماری‌ها که به عقیده آنان اجنه و شیاطین بوده اند^۱، از اوراد و اذکار استفاده می‌کردند، البته آنان نیز، مانند اقوام دیگر از گیاهان دارویی و خواص آنها، برخی از اعمال جراحی ابتدایی، مانند: حجامت و داغ کردن قطع اندام‌ها با آهن و آتش اطلاع داشتند، اما این اعمال، اغلب توسط افراد تعلیم ندیده، انجام می‌شد^۲. ارتباط اعراب با سرزمین‌ها و کشورهای ایران، روم و مصر بر اطلاعات بهداشتی و طبی آنان افروز و با ظهر اسلام، پاکیزگی و رعایت اهمیت ویژه‌ای در زندگی انسان یافت. به طوری که با وجود نماز، وضو گرفتن، پاک بودن و شست شوی ویژه‌ای به نام غسل، پاکیزگی به یکی از اصول اولیه زندگی آنان تبدیل شد. بدین صورت مسلمانان بیش از پیروان سایر ادیان در ارتباط با پاکیزگی جسم و طهارت قرار گرفتند و پاکی جسم از ویژگی‌های دستورات اسلام و مورد قبول مسلمانان گردید. در واقع انجام هر عملی عبادی در دین اسلام به گونه‌ای، منوط به پاکیزگی بدن است. چنان که در تأثیر بهداشتی وضو، این نکات آمده است:

۱. با شستن صورت و دست‌ها، عروق سطح پوست منبسط می‌شود و به حال اول برمی‌گردد. حرکت قلب زیاد می‌شود. و اعصاب قلب و ریه‌ها و معده و غدد سریع می‌شود.
۲. مجاری بینی و چشم هم از جرم‌ها پاک می‌شود.

۳. پوست از امراض جلدی گرفتن حفظ و دست و صورت، عاری از اصابت میکروب می‌گردد.^۳ همان توصیه‌ای که این روزها توسط متخصصین با عنوان شستن مکرر دست‌ها یکی از راه‌کارهای بهداشتی در پیشگیری از کرونا پیشنهاد شده است. به نظر می‌رسد، سفارش معصومین به دائم الوضو بودن علاوه بر پاکی روح ارتباط مستقیمی با این توصیه بهداشتی داشته باشد.

^۱. نجم آبادی، تاریخ طب در ایران، ج ۲، ص ۱۱۷.

^۲. سیریل الگود، تاریخ پزشکی و سرزمین‌های خلافت شرقی، ص ۸۶-۸۷.

^۳. حسینی، النظم الاسلامیه، ص ۴۳۴.

گفتن «انا الله و انا اليه راجعون» و تسلیم در برابر خداوند، از راهکارهای معنوی اهل‌بیت علیهم السلام در برخورد با عموم مصائب و از جمله بیماری است.^۱

اما آن چیزی که در بررسی سیره اهل‌بیت علیهم السلام، خودنمایی می‌کند، نگاه معرفتی اهل‌بیت به بلاها و بیماری‌ها است. از نگاه اهل‌بیت علیهم السلام هم درد از خدا است و هم درمان. ^۲ روزی رسول خدا به طبیبی فرمود: «طبیب خدا است و اما تو، یاری مهربان هستی». ^۳ گویی آن حضرت، پزشک و به‌تبع، همه دیگر عوامل مادی درمان را سبب و وسیله درمان می‌شمارد. نقل شده است که یکی از اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله مجوروح شد و آن حضرت دستور داد برایش طبیب خبر کنند. اطرافیان پرسیدند: «یا رسول الله! مگر طبیب سودی می‌رساند؟». رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «خداؤند هیچ بیماری‌ای نفرستاده مگر این که برای آن شفایی نیز فرستاده است» و نیز فرمود: «خود را درمان کنید؛ زیرا همان کسی که درد را فرو فرستاده، درمان را نیز فرو فرستاده».^۴

اساساً از نگاه معرفتی، بلاها و مصائب، یکی از ابزارهای تربیت و هدایت بندگان شمرده می‌شود. امام جعفر صادق علیه السلام در گفت‌وگوی مفصلی که با یکی از یاران خود به نام مفضل انجام داده است، بعد از اشاره به برخی بیماری‌های فراگیر و بلاهای عمومی، می‌فرماید: «این‌ها... فقط گاهی با این آفات جزئی متأثر می‌شود تا مردم تأدیب شوند و استوار گردند و پس از آن نیز استمرار ندارند و در هنگام نالمیدی مردم برطرف می‌شوند؛ پدید آمدنشان برای مردم موعظه و برطرف شدنشان رحمت است».^۵ در روایتی از امام سجاد علیه السلام نیز ابتلا به بیماری طاعون و توسعه همه بیمارهای فراگیر باعث پاک شدن گناهان شمرده شده و به نور خورشید تشبيه شده که هرچند باعث آزدگی عده‌ای می‌شود، برکاتی هم از جهت رویش درختان و... دارد.^۶

و همچنین در نگاه پیامبر و اهل‌بیت ایشان، کوچک و بزرگ بودن بیماری و بلا، تفاوتی ندارد؛ زیرا هر دو از طرف خداوند است و برای خداوند، کوچک و بزرگ ندارد. نقل شده که رسول خدا هرگاه جوش کوچکی در بدن خود می‌دید، به خدا پناه می‌برد و در برابر خدا به اظهار مسکنت و زاری می‌پرداخت.

۱. حسینی و دیگران ، تحفه آسمانی، گفتار دهم و یازدهم.

۲. صدوق، علل الشرائع، ص ۵۲۵.

۳. محمدی ری‌شهری، میزان الحکمة، حدیث ۱۱۱۴۲ تا ۱۱۱۴۵.

۴. نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۶، ص ۴۴۰.

۵. حسینی و دیگران ، تحفه آسمانی، ص ۷۰.

۶. مجلسی، بحار الانوار، ج ۶، ص ۱۲۴.

پس به ایشان گفته می‌شد: «ای رسول خدا! [مگر] چیز مهمی است؟». می‌فرمود: «اگر خدا بخواهد، چیز کوچک را بزرگ و چیز بزرگ را کوچک خواهد کرد». ^۱ با این نگاه، قدرت خداوند چه در ایجاد و چه در دفع بیماری‌ها، چه یک نفر در جامعه بیمار شود و چه افراد بسیاری مبتلا گردند؛ یکسان است و از این‌جهت، برای خدا هیچ تفاوتی ندارد.

بنابراین بنابر توصیه معصومان دعا یک فرآیند شفا بخش است و مضامین موجود در ادعیه ما به بیمار یادآوری می‌کنند بیماری و حتی مرگ آخر و نهایت زندگی نیست. این امر برای انسان معتقد، نوعی ابزار حمایتی برای برخورد و تحمل بیماری را فراهم می‌آورد.

۵. نتیجه گیری:

بهداشت و رعایت آن در دین اسلام اصلی مهم در پیشگیری و حفاظت از بیماری‌ها معرفی شده است. امروزه ما می‌توانیم با ارائه برنامه‌های بهداشتی و راهکارهای پیشگیرانه از بیمارهای مسری برگرفته از قرآن، احادیث و روایات ائمه اطهار علیهم السلام در ترویج و فراگیری این آموزه‌ها نقش مهمی داشته باشیم. در این مقاله بیان شد پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت ایشان علاوه بر تشویق به لزوم رعایت بهداشت از امکان سرایت بیماری‌ها مطلع بودند و برای جلوگیری از شیوع بیماری‌ها توصیه‌های بهداشتی از قبیل رعایت حفظ فاصله اجتماعی و دوری از اماکن آلوده به بیماری و قرنطینه و تغذیه سالم را در زمینه پیشگیری از بیماری‌ها و راهکارهای همچون مراجعت به پزشک و همچنین مصرف داروهای عمومی و خاص و راهکارهای معنوی از قبیل دعا، استغفار و... را در رابطه با درمان این بیماری‌ها سفارش کرده‌اند، از این‌رو، در این نوشتار با تکیه بر روایاتی که از سوی پیامبرگرامی اسلام و ائمه معصوم علیهم السلام، در این رابطه صادر شده است. می‌توانیم با مشارکت مردم، در برنامه ریزی واجرای مسائل بهداشتی با الگو قراردادن توصیه‌های امامان بزرگوار گامی بزرگ در تأمین بهداشت جسمی و روانی جامعه و مدیریت بیمارها به خصوص بیماری‌های قابل سرایت برداریم، زیرا فرموده‌های معصومین در راستای دستورات خداوند متعال و از طریق الهام الهی است و آنان از جانب خود سخنی نمی‌گویند. بنابراین هر انسان مسلمانی اگر درجهت رعایت بهداشت و رعایت آموزه‌های پیشگیرانه و درمانی جلب رضایت الهی را در نظر داشته باشد، این تلاش او علاوه بر حفظ او از بیماری‌ها، عبادت محسوب شده و او را به سوی رشد و تعالیٰ هدایت می‌کند.

^۱. طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۳۵۷

منابع

قرآن

نهج البلاغه ،ترجمه محمد دشتی.

۱. ابن أبي الحدید، عبدالحمید بن هبۃ اللہ، شرح نهج البلاغه لابن أبي الحدید، محقق/مصحح: ابراهیم، محمد ابوالفضل، قم: مکتبة آیة اللہ المرعشی النجفی، چاپ اول، ۱۴۰۴ هـ.

۲. ابنا بسطام، عبدالله و حسین، طب الأئمة (عليهم السلام)، محقق/مصحح: خرسان، محمدمهدی، قم: دارالشریف الرضی، چاپ دوم، ۱۴۱۱ هـ.

۳. ابن بابویه(شیخ صدوق) محمدبن علی، من لایحضره الفقیه، محمد جوادغفاری، تهران، نشر صدوق، ۱۳۶۷ هـ.

۴. همان، علل الشرایع، قم: مکتبة الحیدریة نجف، و مکتبة الداوری،

۵. همان، معانی الاخبار، قم: جامعه مدرسین، ۱۳۷۹ هـ

۶. ابن حنبل بغدادی، احمدبن محمد، مسنده احمد، موسسه الرساله، ۱۳۷۳ هـ.

۷. اسم حسینی، غلامرضا، نظام بهداشت و سلامت در اسلام، مجله تخصصی قرآن و علم، بی‌نا، بی‌تا.

۸. بخاری، محمدبن إسماعیل، صحيح البخاری، محقق: محمد زهیربن ناصر الناصر، بیروت: دار طوق النجاه، ۱۴۲۲ق.

۹. برقی، ابو جعفر احمدبن محمدبن خالد، المحسن، مترجم / مصحح، حسینی ارمومی، سید جلال الدین، تهران: دارالكتاب الاسلامیه، ج.۱.

۱۰. تمیمی، آمدی، عبدالواحد بن محمد، غررالحكم دررالکلم، مترجم: انصاری، محمدعلی، قم: دارالحدیث، ۱۳۸۳ هـ.

۱۱. جرجانی، ابی احمد عبدالله بن عدی، الكامل فی ضعفا الرجال، بیروت: دارالفکر، ۱۴۰۹ هـ.

۱۲. حرّانی، ابن شعبه، تحف العقول عن آل الرسول صلی اللہ علیہم، محقق / مصحح: غفاری، علی اکبر، قم، ۱۳۶۳ هـ.

- ۱۲.الحرالعاملى، محمدبن حسن ، وسائل الشيعه الى تحصيل مسائل الشریعه، بيروت، مؤسسه آل بيت،ج ۱۷، ه ۱۴۱۳ ق

۱۳.حسنلو، امير على. بهداشت فردی در سیره نبوی (ص)، نشریه نقطه پرگار ویژه نامه میلاد پیامبر اعظم (ص)، ۱۳۹۱.

۱۴.حسینی، الحاج حسن، النظم الاسلامیه، بيروت، مؤسسه الجامعیه للدراسات و النشر والتوزیع، ۱۹۸۷/۱۴۰۶.

۱۵.حسینی، سید خلیل ؛ بهرامی خشنودی، مرتضی، تحفه آسمانی، نشربنیاد مستضعفان و جانبازان، ۱۳۷۸ هش.

۱۶.الخطیب علی، تاریخ بغدادی،ابی احمدبن بکر بغداد، محقق:عبدالقادر عطا، مصطفی، قم:موسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تبیان، ج ۵، بغداد، ۱۳۸۷ هش.

۱۷.دهقان نژاد، مروری بر تاریخچه مشکلات ایجاد قرنطینه در ایران در دوره ناصرالدین شاه رضوی، روح الله، میکروب، سرایت و قرنطینه در اسلام، بی نا، ۱۳۸۰ هش.

۱۸.سیریل الگود، تاریخ پزشکی و سرزمین های خلافت شرقی، با هر فرقانی، تهران:امیرکبیر، بی تا.

۱۹.صانعی، سیدمهدى، پاکیزگی و بهداشت در اسلام، قم:بوستان کتاب، ۱۳۹۰ هش.

۲۰.طب الرضا (علیه السلام)، ترجمه امیر صادقی، تهران: معراجی، چاپ ششم، ۱۳۸۱ هش.

۲۱. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الأخلاق، قم:الشريف الرضي، چاپ چهارم، ۱۴۱۲ هق.

۲۲. طوسی، محمدبن حسن، الامالی ، قم:اندیشه هادی، چاپ اول، ۱۳۸۸ هش.

۲۳. همان، الخلاف فی الاحکام، قم:جامعه مدرسین، ج ۷، ۱۴۰۷ هق.

۲۴. عسقلانی، ابن حجر شهاب الدین، فتح الباری، بيروت:دارالمعرفه، چاپ دوم، بی تا.

۲۵. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، ناشر:اشجع، چاپ اول، ۱۳۸۹ هش.

۲۶.الفقه المنسوب إلی الإمام الرضا (علیه السلام)، محقق / مصحح: مؤسسة آل البيت (علیهم السلام)، مشهد: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام)، چاپ اول، ۱۴۰۶ هق.

٢٨. كليني، محمد بن يعقوب، الكافي، محقق / مصحح، غفارى، على اكبر، آخوندى، محمد، تهران: دار الكتب الإسلامية، چاپ چهارم، ١٤٠٧ هـ.
٢٩. متقي هندى، علاء الدين على المتقي بن حسام الدين ،كنزالعمال فى سنن الاقوال و الافعال جلد ١٠، تحقيق شيخ بكرى حياتى، مؤسسة الرسالة، بيروت، ١٤٠٩ هـ.
٣٠. مجلسى، علامه محمد تقى، بحار الانوار جلد: ٧٢، ٦٢، ٥٤، ٥٥، ٧٤، ٥٩، ٦٢، ٥٥، ٧٤، ٥٩. المكتبة الاسلامية، تهران، ١٣٨٥ هـ.
٣١. محدث نوري، حسين بن محمد تقى، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، محقق / مصحح: مؤسسة آل البيت (عليهم السلام)، قم: مؤسسة آل البيت (عليهم السلام)، چاپ اول، ١٤٠٨ هـ.
٣٢. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحكمه، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ سوم، ١٣٦٧ هـ.
٣٣. محمود نجم آبادی، تاريخ طب در ایران، ج ٢، تهران، دانشگاه تهران، ١٣٥٣ هـ.
٣٤. مطهری، مرتضی، انسان و سرنوشت، مجموعه آثار، تهران: صدرا، ١٣٧٢ هـ.
٣٥. نیشابوری، مسلم بن حجاج ، صحيح مسلم، مصحح: طرابلسى، اسماعيل بن احمد، استانبول: دارالطباع العامره، ج ٧، ١٣٣٤ هـ.
٣٦. وحیدی مهرجردی، شهاب الدين، پیوند بهداشت و عبادات در قرآن و روایات، نشریه طلوع بهداشت، ١٣٩٥ هـ.